

vagyok. 1848-ig már lengyel életre kelt Kossuth. Aztán egyéb feladataim elodázták ezt a munkát. Nem baj. Ezalatt is érlelődött a „téma”. Ma már kényszerítő szükségét érzem annak, hogy a monográfia írását folytassam az utolsó pontig. Szeretném, ha életem főműve lenne egy Kossuth-monográfia.

KOVÁCS ISTVÁN

Gondolatok a Krakkóban kiadott magyar könyvekről

Az egykori Galíciában a múlt század hatvanas éveiben nőtt meg az érdeklődés irodalmunk iránt. Ez nem meglepő, hiszen a mai Lengyelország déli része is a Monarchiához tartozott. Itt adták ki a János vitézt, Az ember tragédiáját, több Jókai-regényt és — varsói—krakkói közös gondozásban — A Pál utcai fiúkat, amely azóta csaknem hússzor megjelent. A két világháború között viszont említésre sem érdemes magyar műveket fordítottak le a lengyelek „második fővárosában”. Az egyetlen kivételt egy Petőfi-verseskötet (1930) jelentette.

A felszabadulást követően sokáig szinte kizárólag varsói kiadók népszerűsítették irodalmunkat, pedig Krakkó az ötvenes években rangos, korántsem „vidéki” kulturális központtá nőtt. A helyzet egy évtizeddel ezelőtt változott meg. A Wydawnictwo Literackie vállalkozott Csapláros István *Kocham twój kraj* (Szeretem országodat, 1971) című, lengyel tárgyú magyar verseket tartalmazó antológiájának gondozására és *Molnár Ferenc* igen népszerű ifjúsági regényének megjelentetésére (1972).

Az irodalmunk iránti krakkói érdeklődés véletlenszerűsége 1977-ben végleg megszűnt, mert az Irodalmi Kiadó Humanum est elnevezésű, immár igen kedvelt sorozatában napvilágot látott *Ady Endre* verseinek első lengyelországi (de, hála a háborús menekülteknek, nem első lengyel nyelvű) kötete. A kis könyv másfél ezer példánya hamar elfogyott. Ekkor már *Etelka Kamocka* volt a kiadó szerkesztője, aki nagy hozzáértéssel, jól válogat a XX. századi magyar irodalom legjavából.

1978-ban csak egy magyar regény (*Heltai Jenő*: Álmodháza) jelent meg Krakkóban, a következő év azonban olyan „rekordot” hozott, amilyennel eddig a varsói kiadók sem igen büszkélkedhettek. Ebből a városból került a lengyel könyvesboltokba *Nagy László* válogatott verseinek kötete, *Déry Tibor* két regénye, a G. A. úr X-ben és a Niki, *Balázs József* alkotása, a Koportos, *Mezei András* Csodatevője és *Passuth László* Lagunák című műve. 1980-ban — a Humanum est sorozat harmadik magyar darabjaként — itt látott napvilágot az első lengyel nyelvű *Radnóti*-verseskötet, *Beney Zsuzsa* bemutatkozásaként a Rontás, valamint két, a Visztula mentén is népszerű alkotónk, *Illyés Gyula* és *Németh László* egy-egy műve, a Kháron ladikáján és a Gyász. A krakkói szépirodalmi kiadó ez évi terveiben újabb két *Déry*-regény (Képzelt riport... , A kiközösítő) mellett ismét szerepelnek költészeti kötetek: egy bővebb *Ady*-válogatás és *Csoóri Sándor* lírájának keresztmetszete.

A lista nem rövid, ezért lehetetlen minden könyvet méltatni. Be kell érünk a legfrissebbekkel, a legutóbbi két év termésével.

Déry Tibor legjobb műveit a hetvenes években olvashatták el a lengyelek, de a G. A. úr X-ben rutinos és ezúttal különösen sikeres átültetője, Camilla Mondral helyesen tette, hogy utószavában ismertette írónk pályáját, és Bessenyeitől Babitsig haladva a legfontosabb magyar fantasztikus regényeket. Hangsúlyozza, hogy bennük a társadalmi problémák iránti érdeklődés jutott döntő szerephez. Déry ebben az alkotásában sem „szökött” a valóság elől. Az életet értelmétől megfosztó, abszurd „anarchikus szabadság” megmutatásával az egzisztencialista filozófia egyes tételein

gúnyolódott. „Az olvasót partnerének, magával egyenrangúnak tekinti, és megengedi, hogy levonja a következtetéseket” — állapítja meg a mű fordítója, majd felhívja a figyelmet írónk nyelvének kifejező erejére.

A krakkói hetilap (*Zycie Literackie* 1979 25) recenzense „negatív utópiáról” beszél, és csak az ábrázolt fantasztikus világ képének érdekessége köti le. Jóval többet mond a könyvről egy fővárosi kritikus (*Nowe Książki* 1979 23). „A rend nélküli szabadságról szóló regény a maga fantasztikus-groteszk valóságmegragadásával meglepte a magyar kritikát és olvasókat, akik megszokták a realista Déryt” — állapítja meg. Hasonló és kellemes meglepetés érte most írónk lengyel kedvelőit, nem kevesebb, mint húszezer példány megvásárlóit.

A Trybuna Ludu korábban soha nem írt olyan gyakran magyar könyvekről, mint 1979-ben. Egy gondolatot érdemes kiemelni ismertetéséből: „A modern filozófiák kérdéseit... Déry Tibor a nem létező X város fantasztikus képét megalkotva mutatta be, de a történet társadalmi-erkölcsi üzenete messzire ható és általános emberi. Arra kéri az olvasót, hogy eltöprengjen azon, milyen világot épít ő maga.” A Nikit, kiadását lelkesen üdvözölve, ugyancsak a LEMP központi lapjában a legnevesebb prózaírók egyike, Wojciech Żukrowski méltatta: „A mű azokról az alapvető változásokról tanúskodik, amelyek Magyarországon végbementek. Azokról is, amelyek nálunk. Érdemes hát emlékeztetni, milyen állampolgári jogokat sikerült Lengyelországban is megszilárdítanunk” — írta.

A legérdekesebb számunkra mégis az, amit a Miesięcznik Literacki című fővárosi folyóiratban (1980/3) olvashattunk a regényről. Recenzense szerint a Niki igen fontos helyet foglal el Déry munkásságában, „ugyanis realista és parabolikus-groteszk korszakának határán foglal helyet. A könyv mintegy magába olvasztja a kettőt, mind a stílus, mind a világkép síkján”. Úgy találja, írónk mesteri módon használta ki az állatmesékből vett allegorikus poétikát, amely az alkotót „felmenti az emberi sors közvetlen bemutatásának kötelezettsége alól, és ezáltal lehetővé teszi története mélyebb és kifejezőbb ábrázolását”. A kritikus végkövetkeztetése az, hogy a parabolaformula az új realizmus formulája volt Dérynél, és az Egy kutya története (ez a fordítás alcíme) után mindig a művészi transzformáció prizmáján át kell nézni a műveiben ábrázolt valóságszeletet.

Eleget mond-e egy termékeny idegen költőről pár tucat verse? — vetődhet fel a kérdés a *Kto przyniesie miłość* (Ki viszi át a szerelmet) című lengyel Nagy László-kötet kapcsán. A válasz igenlő lehet, mert Gimes Romána jól válogatott lírikusunk 1953 utáni terméséből. Akkor is, ha arra gondolunk: Illyés, Kassák, Weöres, József Attila és Ady után ő a hatodik XX. századi költőnk, akinek verseskönyve napvilágot látott lengyelül. Néhány alkotását már jóval korábban közölték egyes folyóiratok, a mostani címadó vers, a Tűz, az Álomi beszédem, a Virágok térdelnek és a Szerelmem, csonttörő élet pedig bekerült az 1975-ös magyar antológiába. Átültetőjük *Tadeusz Nowak* volt, aki ezúttal a Nagy László-versek többségét fordította. A régebben hosszú ideig Krakkóhoz kötődő alkotó annak a nemzedéknek kiemelkedő alakja, amely az ötvenes évek második felében tört be a lengyel irodalom élvonalába — ahogy magyar kollégája itthon. Nálunk inkább regényíróként ismerik, de hazájában jelentős költőnek számít. Ars poeticája közel áll a magyar lírikuséhoz. Szép utószava is ezt igazolja, amely szerint Nagy László „egész hatalmas intézménye, végső menedéke volt mindannak, ami magyar, nemzeti, népi, ami a legemberibb”.

Kettejük eszmei és művészi közösségének lényege, hogy egyaránt a népből jöttek, életművük annak kultúrájából nőtt ki, és e termékeny talajtól akkor sem szakadtak el, amikor az egyetemes emberit kísérletezve, új eszközökkel fejezték ki. Nagy Lászlót nem könnyű fordítani. Nowak ott oldotta meg feladatát a legsikeresebben, ahol költőnk természeti képeinek a sajátjával rokon „mágiáját”, festői vízióit kellett visszaadnia. Ezért olyan jó például a válogatás címadó darabjának lengyelítése. A Menyegző kitűnő átültetése a két lírikus másféle rokonságára utal. Amilyen otthonos tudott lenni Nagy László saját — és ezáltal nemcsak saját — népe ősi szokásvilágában, hagyományörzésében, olyan mértékben sikerült ezt Nowaknak kifejeznie.

A versek másik fordítója a hetvenes évek elején beérkezett, a középnemzedékhez tartozó *Bohdan Zadura*, aki ugyancsak régóta próbálkozik költészetünk népszerűsítésével. A Nagy László-versek lendületes türelmetlenségét, emberjavító szándékát hűen érzékeltette lengyelül. Ezt bizonyítja a Fenyegetések vagy az Inkarnáció ezüstben átültetése.

Ha vannak is bírálható fordítások (mint a Vendégek jövetele), a lengyelek jó verseket olvashatnak a kötetben. Igazat kell azonban adnunk a kapcsolatainkat kutató Jerzy Robert Nowaknak, aki az Új Könyvekben így írt: „Nem hallgathatom el azt az érzésemet, hogy néhány átültetés esetében a költő-fordító invenciógazdagsága túlságosan eltávolodott az eredeti szövegek szerzőjének szándékaitól.” Valóban: Tadeusz Nowak itt-ott mintha egy-egy saját sorát lopta volna bele a Nagy László-i strófákba.

Reméljük, a Nagy László-válogatás nálunk alacsonynak, a lengyeleknél átlagosnak számító kétezres példányszáma miatt új kiadásra lesz majd szükség — úgy, ahogy azt is szeretnénk, hogy a tavalyi *Radnóti*-kötet még egyszer megjelenjen.

A *Spienione niebo* (Tajtékos ég) című válogatás nem ismeretlen szerző lengyelországi bemutatása. Néhány versét folyóiratok, antológiák közölték, majd az egyik varsói kiadó vállalkozott az Ikrék hava (Pod znakiem bliźniąt) megjelenetésére.

A negyvenöt vers — a költő lírájának egyhatoda — nem kevés, különösen ha kimondjuk: *Konrad Sutarski*, a régóta hazánkban élő lengyel lírikus (akinek magyar nyelvű kötete is van), szerencsés kézzel válogatott. A három ívnyi terjedelem adta lehetőségekkel élve nem a kezdő, hanem az érett alkotót szándékozott bemutatni, aki a harmincas évek derekán bontakozott ki. Ezért az első Radnóti-kötetektől mindössze négy, a Járkálj csak, halálraítélt és Meredek út címűből viszont hat-hat vers kapott helyet a válogatásban. Költőnk legismertebb alkotásait posztumusz verseskönyve tartalmazza, tehát csak helyeselhető, hogy Sutarski egy híján harmincat felvett közülük a Tajtékos égbé.

Mind a válogató, mind *Tadeusz Nowak* és a krakkói *Tadeusz Śliwiak* egy-egy tucatnyi verset ültetett át, míg a többit a nyelvünket ismergető, kevésbé neves *Feliks Netz* fordította. A lengyel változatok nagyobb részének színvonalával elégedettek lehetünk.

Nowak Radnóti érzéseit, gondolatait többnyire sajátjává tudta tenni, de azokat más költői képekkel, eszközökkel kifejezve szép, ám néha szinte új verseket írt. Kitűnő átültetés az Ötödik eclogáé. Befejezése így hangzik: „Két bordámat fájdalomra feszíti a rossz szenvedés, / és végül reszketek, s emlékezetemben milyen élön jelennek meg / régi szavaid, és érzem tested jelenlétét, / mint a halottakét — / Ma mégsem tudok írni rólad!” Radnótinál: „Két bordám közt már feszülő, rossz fájdalom ébred, / reszket ilyenkor s emlékemben oly élesen élnek / régmondott szavaid s úgy érzem testi valodat, / mint a halottakét — / Mégsem tudok írni ma rólad!”

Śliwiak fordításainak színvonala sem sokkal alacsonyabb, bár a Chartres című vers átültetésében megtöri az eredeti költőiségét, az Éjszakában pedig a jelen idejű igealakokat múltba téve megváltoztatja a mű alaphangulatát. Sikerült viszont a Tajtékos ég, a Levél a hitveshez, a Törödék, az A la recherche... és talán a legjobban a Nyolcadik ecloga fordítása, amelyben megtalálta a bibliai nyelvezet megfelelőjét. Igyekezete ellenére Netz átültetései a legszintelenebbek. A Himnusz a békéről dinamikáját az eredetinelő hosszabb sorokkal nem adta vissza. Dicséretet a nehéz feladtnak számító Harmadik ecloga hű fordításáért érdemel. Sutarski átültetéseinek színvonala a legkiegyensúlyozottabb. Alaposan megismerte Radnóti líráját, annak előzményeit, költészetünkben elfoglalt helyét. Magyar nyelvtudása kitűnő, ahhoz hasonlóval a lírikusainkat népszerűsítő lengyelek közül senki más nem büszkélkedhet. Az eredeti versformákat, képeket, hangulatokat jól és hűen tolmácsolja a Törvény, a Csütörtök, az Októbervégi hexameterek, a Hetedik ecloga, az Erőltetett menet, vagy a Razglednicák lengyel változatában.

Sutarski írta a kötet utószavát. Radnóti életútját vázolván hangsúlyozza Dél-Magyarország kulturális központjának, egyetemének és a Szegedi Fiatalok Művészeti

Kollégiumának a költő fejlődésében játszott szerepét. „Radnóti lírája elméletileg már Szegeden megalapozódott, amikor a költő mint egyre radikálisabb nézeteket valló művész beérett” — állapítja meg. Kár, hogy röviden szól arról, hogy Radnóti életművének helye a magyar avantgard-törekvések és a mérsékeltebb újjító tendenciák között van, így az olvasók nehezebben vethetik össze lírikusunkat kissé távoli, de mégiscsak fellelhető lengyel rokonaival. Radnóti költészete számos közeli vonást mutat a korabeli lengyel katasztrofistákéval, köztük az immár Nobel-díjas Czesław Miłoszéval. Sutarski kimondhatná ezt, hiszen jól látja, hogy lírikusunkra jellemző a civilizált világ deformálódásának és a természet, az emberi élmények szépségének szembeállítás. Ugyanúgy, ahogy a háború elején meghalt Józef Czechowiczra is. Az a mód pedig, ahogyan Radnóti a káoszban a harmóniát igyekezett meglelni, a fasizmus áldozatául esett Krzysztof Baczyńskival rokonítja.

Általánosításokra egyébként nincs sok lehetőségünk, hiszen irodalmunkat főleg Varsóban népszerűsítik a lengyelek. Az viszont tény, hogy a mennyiségi előrelépés Krakkónak köszönhető, mert a fővárosban 1977 óta is körülbelül annyi magyar alkotás jelenik meg, mint pár évvel korábban. Azt sem tudjuk, hogyan osztják meg egymás között a lengyel kiadók a magyar irodalom megismertetésének feladatait. Valószínű, hogy a krakkóiaktól nem várhatjuk például XIX. századi íróink alkotásainak lefordíttatását. Az azonban észrevehető, hogy a „második fővárosban” gyakrabban bízzák az átültetés munkáját kezdőkre, fiatalabbakra. Leírjuk a nevüket is, abban a reményben, hogy többször találkozunk majd velük: Dabi István, Krystyna Hrycyk, Alicja Piłat, Marek Sadowski. Az utóbbi kettő magyar szakot végzett a varsói tudományegyetemen, ugyanúgy, ahogy a már korábban „befutott” Hanna Kuźniarska vagy Krystyna Pisarska. Egészséges törekvésre vall, hogy sokan fordíthatják prózáinkat.

D. MOLNÁR ISTVÁN

FARAGOTT ÉS FESTETT BETLEHEM-FIGURÁK. NAGY LAJOS ANYJÁNAK, ERZSEBET KIRÁLYNŐNEK AJÁNDEKA A KRAKKÓI KLARISSZA KOLOSTORNAK